

Kućna služinčad u Zagrebu 1880. – 1914.

Osvrti na istraživanje

Katarina Horvat

Uvod

Služba u privatnim kućanstvima bilo je jedno od najčešćih, ponajprije ženskih, zanimanja u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća. Bilo je to zanimanje koje je bilo otvoreno ženama i muškarcima u gradu i selu koji su htjeli zarađivati i eventualno promijeniti svoje mjesto življenja. Ponekad je odlazak u službu bio nužan zbog siromaštva i osobnoga uzdržavanja (čak do razine spašavanja od gladi), a ponekad zbog ostvarivanja vlastitoga dohotka koji će se upotrijebiti za miraz ili otvaranje vlastitoga obrta ili pak uzdržavanja roditelja ili djeteta. Bez posebnih znanja ili obrazovanja ili kapitala za pokretanje vlastitoga obrta, služba u privatnome kućanstvu često je bila jedini izbor, ne samo za niže već i za srednje slojeve. Iako je služba u privatnome kućanstvu bila plaćeni oblik ženskoga rada, koji je bio rasprostranjeniji i raniji od onoga u tvornicama, ipak je donedavno ona bila slabo istraženo područje u hrvatskoj historiografiji.

U ovome se tekstu opisuju iskustva vezana za metodologiju ovoga istraživanja, posebice dostupnost izvora, kao i sadržajne opaske vezane za ovu temu, te se daju sugestije za buduća istraživanja kojima se može doprinijeti stvaranju jasnije slike društva u prošlosti. Tekst je rađen na temelju istraživanja provedenog za potrebe doktorskoga rada i kasnije publikacije *Kućna služinčad u Zagrebu 1880. - 1914.*

Što je, zapravo, istraživanje „kućne služinčadi“?

U širem smislu, to je istraživanje društvene slike grada koja zadire u razne sfere društvene strukture; tako pitanje kućne službe u sebi sadrži širok spektar novih tema i podtema.

To su pitanja:

- ♦ **svakodnevnoga života** nižih, srednjih i viših slojeva stanovnika Zagreba vezanih za stanovanje, druženje, provođenje slobodnoga vremena, prehranu, osobnu higijenu, liječenje, oblačenje i dr.
- ♦ **društvenih mogućnosti** – kao što su mogućnosti života nakon službe za poslugu te mogućnosti promjene posluge za službodavce, iz kojih se mogu vidjeti i mogućnosti koje određena društvena sredina nudi
- ♦ **nezaposlenosti i mogućnosti zapošljavanja**, pitanje načina života pri nezaposlenosti, eventualnih stranputica koje ona nosi, pitanje života u starosti
- ♦ eventualnih **promjena u društvu** u određenome razdoblju i eventualnih promjena odnosa među slojevima
- ♦ **raznih međuljudskih odnosa** kao što su odnosi posluge i službodavaca, posebice odnosi sluškinja i gazdarica/službodavki ili sluškinja i gazdi/službodavaca.

Pitanje kućne službe pokriva širok spektar rada. Koliko je bio cijenjen fizički rad, koliko kuhanje, koliko šivanje rublja i sl.? Je li višemuo sloju bilo sramotno obavljati određene poslove? Tu je i pitanje društvenoga statusa: koliko je za izgradnju društvenoga ugleda bilo potrebno imati poslugu?

Stoga istraživanje ove teme mora biti vrlo široko postavljeno, kako bi se pokušao obuhvatiti čitav raspon tema i podtema.

Problematika izvora

S obzirom na to da se istražuje društvo i određena skupina u njemu, u obzir dolazi velika količina izvora koji dokumentiraju razne aspekte života u gradu.

Za istraživanje grada Zagreba korišteno je gradivo Gradskoga poglavarstva Zagreb, razna periodika, pravni propisi, statistički podatke iz popisi stanovništva, zapisi suvremenika i dr.

Prema vlastitome iskustvu, u obzir se mora uzeti da su loši odnosi i situacija često bolje dokumentirani od dobrih kod kojih nije bilo potrebno uredovanje vlasti – nisu se pisale pritužbe ni argumentirali razni problemi koji se trebaju riješiti. Dobar su primjer za to spisi Gradskoga poglavarstva Zagreb, poglavito Gradskoga satništva/redarstva, novinski napisi o problemima s poslugom i sl. Manje je spisa o dobrim okolnostima i odnosima (npr. oni iz Zaklade za poboljšanje služinčadi koja, iako ustanovljena kako bi se služinsko stanje popravilo, sadrži preporuke i svjedodžbe za poslugu u kojima su opisani dobri odnosi sa službodavcima). S obzirom na veću količinu izvora koji su prikazivali loše strane službe i odnosa s poslodavcima, u knjizi su na većemu broju stranica prikazani baš ti lošiji aspekti.

Neke je zaključke gotovo nemoguće proizvesti bez postojanja određenih statističkih podataka ili analize dobro sačuvanih određenih serijalnih izvora poput matičnih knjiga – ako su one sve pomno vođene te stvaranja određene baze podataka iz koje bi se, pomoću statistike, mogli donositi zaključci. U slučaju da ovakvi podaci ili izvori ne postoje (ili zasada nisu pronađeni ili analizirani), zaključci se mogu donositi samo s određenom ogradom i rezervom. Zbog toga je teško donositi zaključke npr. o učestalosti stupanja sluškinja u brak.

Također se ne može olako zaključivati o uključenosti kućne posluge u tajnu prostituciju. Upravo je kućna služba bila vrsta moralnoga nadzora, jer je službodavac imao gotovo cjelodnevni nadzor nad kućnom poslugom, pa su ovakvi slučajevi eventualno bili

mogući kod dijela nezaposlene posluge (ne samo kućne). Međutim, prave je razmjere teško utvrditi.

Zasada nije pronađena veća količina gradiva koja dokumentira sam glas posluge u promatranome razdoblju. Zbog toga su korišteni i izvori iz kasnijega razdoblja (npr. časopisi koje su izdavale same kućne pomoćnice u međuraću) koji su, među ostalima, dokumentirali postojanje određenih problema koji su postojali i ranije. Naravno, ovakvi se izvori moraju uzeti u obzir vodeći računa o promjenama u društvu koje je donijelo novije doba (npr. veća emancipacija žena i dr.).

Sadržajne opaske i sugestije za daljnje istraživanje

Prilikom istraživanja nametnule su se neke sadržajne opaske koje je potrebno istaknuti zbog njihove, možda, nedovoljne percepcije u javnosti.

S obzirom na ranije spomenute korištene izvore, a koji su uglavnom govorili o problemima s poslugom te problemima i stranputicama posluge koje su u knjizi opisane na većemu broju stranica, djelomično su oni percipirani u javnosti kao učestaliji.

Kod kućne se posluge nije radilo o jednoobraznoj strukturi. Bio je to široki spektar različitih zanimanja, a posebice su velike razlike bile među nestručnom poslugom i onom stručnijom, možda i obrazovanom u inozemstvu. Ona se mogla smatrati otmjenijom od dijela građanstva. U knjizi su uglavnom opisani niži slojevi kućne posluge, a bilo je i onih koji su se smatrali višim slojevima. U knjizi su spomenuti neki slučajevi poput kuharice Myse Bugel kod obitelji Vraniczany i Prpić, kojoj nisu odgovarale nedovoljno fine životne navike novih bogataša Prpića, nakon što je prije toga kao kuharica radila kod Vranyczanyja i vrlo vjerojatno, barem s dijelom obitelji, stvorila prisran odnos.

Bilo je i lijepih priča, i primjera dobrih i toplih međuljudskih odnosa. Opisan je, među ostalima, primjer Ivke koja je dugo vremena radila u obitelji Deželić, a nakon udaje i prelaska u svoju obitelj

je i dalje ostala vrlo emocionalno vezana za Deželiće, posebice Velimira Deželića, čiju je sliku čuvala kraj kreveta.

Služba je davala i priliku za napredovanje te je bila poveznica između viših i nižih slojeva, kao i između sela i grada. Kućna je služba mogla biti stepenica prema društvenome napretku. Poduka i znanje dobiveno u službi moglo je biti zalag za buduće poslove, kao u primjeru Hanike Gašparič Skurjeni koja je, nakon rada u kuhinji grofice Jelačić u Novim Dvorima, gdje je nastavila posao iskusne kuharice Ane Beck, postala poznata kao dobra kuharica i lako pronašla posao u Zagrebu.

Bitno je napomenuti da je kod kućne posluge dolazilo do prijenosa novih vještina i znanja, recepata, građanskih manira i uglađenosti, kulture. Znanja su prenošena na kućnu poslugu, ali ih je i sama kućna posluga prenosila u druge krajeve i na druge slojeve stanovništva. Ova znanja je prenosila posluga koja je radila u gradu po dolasku na selo, posluga koja je došla iz inozemstva u Hrvatsku i Slavoniju itd.

Upravo su ove okolnosti smjer za nova istraživanja kako bi se još bolje rasvijetlila slika ovoga fenomena u razdoblju od kraja 19. do prve polovice 20. stoljeća. Dakle, dobro bi bilo nastaviti istraživanje u smjeru sljedećih tema:

- ♦ utjecaj posluge na obogaćivanje kulture npr. na području gastronomije, posebice utjecaj strane posluge iz drugih krajeva Austro-Ugarske i iz inozemstva
- ♦ primjeri dobrih slučajeva prelaska posluge u građanstvo
- ♦ primjeri dugotrajnih dobrih odnosa posluge i službodavaca koji se protežu kroz više generacija.

Još jedno od tematski zanimljivih istraživanja je i istraživanje kidanja veza s rodnim krajem i korijenima, prisutno u ovome razdoblju u Europi, zbog, između ostaloga, velikoga broja žena koje su novo mjesto života i rada pronašle u udaljenim sredinama, a nekima od njih je, zbog nepismenosti ili drugih razloga, bila otežana komunikacija s rodnim

krajem i obitelji. Uz to je povezano i istraživanje odnosa roditelja i djece u slučajevima kada su majke, zbog teških egzistencijalnih okolnosti, udaljena od svoje djece u najranijoj dobi te ona rastu bez njih, često uz strane ljude.

Dobro bi bilo u ovo istraživanje uključiti metodu intervjuja (*oral history*), kako bi se bolje rasvijetlili međuljudski odnosi. S obzirom na ograničene mogućnosti pronalaznja izvornih kazivača, koji mogu biti izvor za vlastita iskustva (od strane posluge, kao i poslodavaca), ovdje se u istraživanje mogu uključiti informacije iz druge ruke – informacije koje je stariji člana obitelji prenio mlađemu ili obiteljska sjećanja koja su se prenijela kroz više generacija. Naravno, ovo se istraživanje mora uzeti s dozom opreza.

Zaključak

Upravo je služba u privatnim kućanstvima jedan od fenomena hrvatske, srednjoeuropske, kao i svjetske povijesti koji je povezan uz mnoge aspekte svakodnevnoga života svih slojeva građanskoga društva. Istraživanje kućne posluge i svih tema koje su s njom povezane dio je stvaranja šire slike nekadašnjega društva i rasvijetljavanja i ovoga dijela povijesti, dosada relativno zanemarene. ■

Izvor: <https://srednja-europa.hr/proizvod/kucna-sluzinac-u-zagrebu-1880-1914/>